

Моделі організації мовного простору в Європі: контрактивний аспект

Олена ЯКОВЛЕВА,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Київського інституту бізнесу та технологій

29

Світовий досвід вирішення мовного питання та організації мовного простору, якщо говорити про нього як у діахронії, так і в синхронії, напрочуд багатий і різноплановий. У ньому присутні найрізноманітніші приклади. Дві цілком схожі одна на одну мовні ситуації знайти практично неможливо. Кожна держава, кожен національний мовний простір мають ті чи інші особливості, виявляють більшу чи меншу специфіку та неповторність.

Щодо дво- та багатомовності, то це явище аж ніяк не можна вважати рідкісним. У сучасному світі воно дедалі більше поширюється. Навпаки, рідкість — мовна ситуація, яка характеризується одномовністю. «Одномовність аж ніяк не переважає на земній кулі» [1, с. 196]. «Монолінгвістичних (одномовних. — Авт.) й одночасно моногоспних (з однією формою існування мови) суспільств практично не існує в чистому вигляді». До такого типу наближена мовна ситуація в Ісландії, де 99% населення розмовляє ісландською мовою й відсутнє протиставлення між літературною та народнорозмовною мовами [2, с. 336–337].

У сучасному світі загалом, і зокрема в Європі, є чимало країн із більш ніж однією державною чи офіційною мовою (загальна тенденція останніх десятиліть полягає у збільшенні їхньої кількості), мовну ситуацію в яких визначає дво- і багатомовність. Є держави, в яких інші, крім основної, мови мають спеціальний чи особливий статус або ж уживаються без юридичного оформлення такого статусу. Загалом у 86 (45%) державах із 193 мовна політика ґрунтується на засадах саме полілінгвізму, і, за спостереженнями соціолінгвістів (Н. Мечковська), кількість дво- та багатомовних ситуацій щорік зростає. Цей процес об'єктивно зумовлений низкою чинників, зокрема перманентним нарощуванням інтенсивності контактів між державами й народами.

У переважній більшості випадків стан дво- або багатомовності успадкований із минулого і є прямим наслідком історичного розвитку. Одним із прикладів може слугувати Фінляндія — країна, шлях якої до національної державності був непростий і тривалий. Фінам протягом багатьох століть довелося жити у складі інших держав: спершу — Королівства Швеція, згодом — Російської імперії. Історичні образи й несправедливості, якщо й були в минулому, аж ніяк не впливають ані на сучасний стан мовної ситуації, ані на державну мовну політику. У Фінляндії вирішили піти шляхом прийняття історичних реалій як певної раз і назавжди сформованої даності, котру не слід намагатися змінювати, адаптуючи до вимог сучасності.

Ніби спеціально «на згадку» про минуле сучасним поколінням фінської нації залишилися фінсько-шведська двомовність. Шведи у Фінляндії мають територію традиційного компактного проживання й становлять нині лише шість відсотків населення країни. Проте шведська,

як і фінська, є державною мовою. Обидві мають однаковий юридичний статус, що, зокрема, дає шведськомовним громадянам право на повне державне обслуговування рідною мовою, включаючи судочинство, адміністрування, освіту (в тому числі й вищу) тощо. Згідно зі спеціальним законом від 1992 року саамська мова, як мова однієї з національних меншин, має особливий статус.

Юридично зафіксована двомовність у Фінляндії виразно асиметрична. Якщо не брати до уваги їхнього однакового статусу, то дві державні мови, що її формують, непорівнянні ані за обсягом використання, ані за престижністю. З огляду на кількісні показники, які характеризують кожну з них, вони геть нерівнозначні. Переважна більшість населення (понад 90%) говорить фінською мовою, яка є для його представників рідною. Шведську як рідну визнає і говорить нею лише 5,5% громадян. Ще для майже 3% рідними є інші мови (російська, естонська тощо). Випадки вільного володіння і фінською, і шведською відомі, проте вони поодинокі. Жодних кроків, спрямованих на стимулювання такого володіння, з боку держави не здійснюється. Та й об'єктивної потреби в чомусь такому немає, бо шведська тут, по суті, є мовою національної меншини.

Це добре видно з установлених законодавчо критеріїв уживання мов на рівні первинних адміністративно-територіальних одиниць — муніципалітетів. За фінським законодавством підстави вважати муніципалітет двомовним з'являються в разі, коли національна меншина становить у ньому щонайменше 6% населення або 6000 осіб. Для Фінляндії таке — скоріше виняток, ніж правило. З наявних у країні 464 муніципалітетів двомовними є лише 41, ще 26 — одномовні шведські (переважна більшість із них розташована на Аландських островах), решта 397 (понад 85%) — одномовні фінські.

Державна мовна політика спрямована на максимальний захист прав тих громадян, які з огляду на їхню рідну мову опиняються в тому чи іншому випадку в меншості. У двомовних муніципалітетах школи з викладанням фінською або шведською мовою відкриваються відповідно до кількості охочих у них навчатися. Для муніципалітетів одномовних діє чітке правило: якщо бодай 18 сімей висловлюють бажання вчити дітей мовою меншості, їм має бути надано таку можливість шляхом відкриття окремого навчального закладу.

У фінських школах учні мають обов'язково вивчати шведську мову. Для частини цей припис збігається з їхнім власним бажанням, адже володіння шведською полегшує носіям фінської комунікації в Північній Європі й вивчення германських мов. Щоправда, останнім часом шведській дедалі важче витримувати конкуренцію з англійською. Статистика засвідчує: якщо колись більшість учнів фінських шкіл обирало шведську як першу іноземну, то починаючи із середини 1990-х рр. понад 20% дітей як першу вивчало англійську, обираючи шведську як другу іноземну. Щодо шведських шкіл Фінляндії (за винятком Аландських островів), то тут для вивчення як першу іноземну мову діти найчастіше обирають фінську. Мотивація такого вибору цілком прагматична: після закінчення школи фінським шведам доводиться зазвичай здійснювати комунікацію та працювати в колективах, де помітно переважає фінська.

Загалом мовна ситуація у Фінляндії так само, як і в Канаді, характеризується збалансованістю, стабільністю, високим ступенем контрольованості з боку органів влади. Мовної проблеми як такої та суспільної напруженості, зумовленої або пов'язаної з нею, тут немає. Взаємини між двома державними мовами – фінською та шведською та їхніми носіями будуються на основі толерантності. Двомовність сприймається фінами на рівні і суспільної свідомості, і політичного класу як запорука духовного й культурного збагачення, як здобуток, від якого за жодних обставин не варто відмовлятися.

Фінська модель двомовності ґрунтується на компромісі й консенсусі зацікавлених сторін. В її основу покладено прагнення нації, яка перебуває в безумовній більшості, не лише на словах, а й на ділі захистити права етнічної групи, що становить меншість. Важливе значення для розуміння загальної ситуації при цьому має та обставина, що більшість не відчуває ані найменшої загрози для себе з боку меншості. Такий підхід не зазнає змін навіть усупереч тому, що ця меншість належить до нації, яка має власну національну державу, до складу котрої колись входила Фінляндія.

Контрастною щодо цілком благополучної фінської видається мовна ситуація в Ірландії, котра також належить до країн із офіційною двомовністю. Статус державних у ній мають дві мови: ірландська й англійська, проте про їхнє гармонійне співіснування та мирну взаємодію годі й казати ані в діакронії, ані в синхронії. «Багато українців... з острахом спостерігають за прикладом Ірландської Республіки (Ейре), – пише Б. Баурінг. – ...Ірландська (гаельська) мова довго потерпала від переслідувань з боку Англії, а згодом – Великої Британії і протягом сторіч пригнічувалася навіть більш жорстоко, ніж українська мова» [3, с. 57–58].

Вислів «переслідування» в цьому разі звучить, можливо, як певне перебільшення, хоча підстави для твердження, що ірландська мова «потерпала» від мови англійської, гадаю, все-таки є. Характерною рисою мовної політики Великої Британії, як відомо, завжди було свідоме ігнорування факту неоднорідності населення країни з огляду на його національну специфіку та особливості мовних практик, котре, зокрема, знайшло свій вияв у відсутності офіційних статистичних даних щодо національного складу населення. Жодна етномовна спільнота тут ніколи формально не виокремлювалася як нація або національність, натомість відмінності між різними етнічними групами нівелювалися шляхом їх об'єднання узагальнюючим терміном «британська нація». Ірландців це стосувалося тією ж мірою, що й шотландців, валлійців та ін.

Ірландська мова ніколи не мала шансів витримати конкуренцію з англійською, яка посідала виняткове становище практично в усіх сферах життя й обсяг уживання якої був значно більший за мови етнічних груп. Домінуюча роль англійської мови в мовному просторі Великої Британії зростала й зміцнювалася ще й унаслідок того, що вона є національною мовою низки інших країн, однією з офіційних мов Канади, Індії, деяких інших держав Британської Співдружності, а також основною мо-

вою міжнародного спілкування – світовою мовою «номер один». Тож англійська є значно престижнішою за ірландську й з усіх поглядів вигіднішою, й ця обставина надає їй додаткових переваг.

Порівняно з англійською ірландська мова, як і мови решти національних меншин Великої Британії, є явно нижчою на соціально-функціональній шкалі. Простір її функціонування обмежений, помітно вужчий від того, який покриває англійська. Вона є рідною та нею говорить значно менша кількість людей. Із соціального погляду, вона набагато менш престижна. На сьогодні ірландська мова майже не має одномовних носіїв, котрі володіли б лише нею як рідною (поодинокі випадки такого типу одномовності трапляються лише серед дуже старих мешканців гаельтахтських районів, а також місцевих дітей дошкільного віку), і вживається переважно в умовах функціональної двомовності, до того ж за домінування (як з огляду на формальний статус, так і фактичного) другої (нерідної) мови – англійської. Поза межами Гаяльтахту, невеликих прибережних територій та островів, де мешканцям офіційно платять за те, що вони розмовляють ірландською, її рідко можна почути. У повсякденному вжитку, тобто щодня, нею користується лише 7% населення Ірландії.

Згідно з переписом населення 2006 року майже 41% громадян країни віком понад три роки вважають, що вільно володіють ірландською. З жителів гаельтахтських районів Ірландії (їх, за даними того ж таки перепису, майже 92 тисячі) 70,8% володіють ірландською і приблизно 60% розмовляють нею щодня. Поза освітньою системою рівень свого володіння ірландською як «вільний» визначає майже 30% населення, з яких 7% говорять нею щодня, 8% – щотижня, 48% – рідше, 34% – ніколи [3, с. 58].

Двомовність в Ірландії багато в чому унікальна. Через те, що її утворено на підставі двох дуже різних за потенціалом мов, вона є більшою мірою формальною, ніж реальною. Офіційний статус ірландської мови набагато перевищує обсяг її реального функціонування, а співвідношення ірландської та англійської (з огляду на якість і кількість функцій, що їх виконує кожна з мов) аж ніяк не відповідає їхній статусній рівності.

Маючи статус однієї з двох державних, ірландська мова в Ірландії є до певної міри примусовою. Мають, гадаю, рацію ті, хто констатує, що в цій країні спостерігається «майже повна втрата власної офіційної мови» [3, с. 58]. Це, однак, не завадило Ірландії бути успішною країною.

У Бельгії офіційних мов, статус яких закріплений на рівні центральних органів державної влади, не дві, як у Канаді та Фінляндії, а три: французька, нідерландська (фламандська) та німецька, хоча питома вага й значення останньої в мовних питаннях значно менші, ніж перших двох. Тут, по суті, маємо справу з мовною ситуацією, характер якої визначає багатомовність, тоді як реально вона є змішаною, багатшаровою, а її сутність та особливості залежать від взаємодії лише двох із трьох офіційних мов – французької та нідерландської. При цьому розвиток багатомовності в Бельгії відбувається переважно за рахунок оволодіння французькою носіями фламандської мови.

Специфіка організації бельгійського мовного простору полягає насамперед у тому, що лінгвістичні кордони тут, по-перше, жорсткі й непрозорі, а по-друге, значною мірою визначаються кордонами адміністративними та політичними й водночас здійснюють зворотний вплив на останні. Ще один із проблемних моментів зумовлений тим, що лінгвістичні та соціально-економічні кордони в Бельгії не збігаються, як це було на тому етапі історичного розвитку, коли в країні вдалося досягти відносної політичної стабільності та мовної рівноваги.

Адміністративно країна, як відомо, поділена на три частини: фламандську, валлонську та центральний округ столиці – Брюсселя. У кожній із двох перших домінуючою є мова титульної етнонаціональної групи: у фламандській – нідерландська (фламандська), у вал-

лонській — французька. Центральний округ як формально, так і фактично є двомовним.

Мовну ситуацію в Бельгії можна кваліфікувати як парадоксальну. З одного боку, вона збалансована й рівноважна демографічно та комунікативно, а також з огляду на такі диференційні ознаки подібних явищ, як статус і престиж кожної з мов. З другого — її характеризують високий ступінь проблемності та підвищена конфліктність. Головну причину такого стану слід шукати у сфері політики. Політична складова відіграє тут вирішальну роль. Критична політична ситуація вкрай негативно позначається на ситуації мовній, штучно розбалансовуючи її, привносячи елементи антагонізму та взаємної негатиї. Саме політизація мовної проблематики призводить, зрештою, до її загострення. Утім, така політизація для бельгійських умов природна. Фламандський політичний національний рух, приміром, виник із руху за рівні права мов, який за сутнісними характеристиками був літературним. Мовна складова за традицією є вагомим елементом політичної свідомості та самосвідомості і фламандців, і валлонів.

Співіснування двох різних мовних спільнот, яке ніяк не вдається позбавити елементу конфліктності, — один із важливих чинників ризику, що становить одну з головних загроз самому існуванню спільної держави. Ще більшої гостроти цьому співіснуванню додає той факт, що мова однієї зі спільнот — це також мова потужної сусідньої країни та одна зі світових мов. Ускладнює мовну ситуацію й конфесійна складова: бельгійські мовні спільноти належать, як відомо, до різних течій християнства.

Додатково ускладнює мовну ситуацію в Бельгії й те, що мовна ознака традиційно має неабияку вагу в державно-політичному житті [4]. Цю країну інколи називають «подвійною» федерацією, бо її поділено, з одного боку, за територіальною, з другого — за мовною ознакою. У Бельгії три адміністративні округи й три мовні спільноти. Як перші, так і другі мають свою зону відповідальності. Так, зокрема, до компетенції мовних спільнот віднесено питання освіти та культури. Кожен округ і кожна мовна спільнота мають власний представницький і власний виконавчий органи. Відтак у Бельгії існують шість парламентів і шість урядів. Головний із них — федеральний уряд, який має зону виняткової компетенції, здійснюючи водночас координацію діяльності інших урядів.

Бельгійська двомовність так само, як канадська та фінська, має свою надзвичайно важливу історію. Поза контекстом минулого неможливо збагнути нинішній стан мовної ситуації. Розвиток подій тут аж ніяк не можна назвати простим і безпроблемним. Після здобуття 1830 року Бельгією незалежності внаслідок революції, головною метою якої було відокремлення від Нідерландів, вона проводила франкоорієнтовану політику. Поява нової країни в післянаполеонівську добу стало компромісом, що задовольняв «великі» держави в рамках «європейського концерту». Але те, що з погляду зовнішньої політики сприймалося як вдале розв'язання проблеми, з погляду внутрішньої — спровокувало культурний конфлікт.

Усупереч тій обставині, що фламандці в Бельгії традиційно становили й становлять більшість населення, єдиною державною мовою була французька. У наступні десятиріччя бельгійська культура розвивалася під відчутним впливом Франції. Франкофонія значно посилювала соціально-економічну та культурну перевагу валлонів. Зрештою, це призвело до істотного посилення націоналізму фламандців. 1847 року виник їхній організований культурний рух, одним із гасел якого стала вимога зрівняння в статусі та правах фламандської мови з французькою. Наприкінці XIX сторіччя було зроблено перший крок до того, щоб ці вимоги задовольнити: закон від 1898 року підтвердив принцип «двомовності», але не рівність фламандської і французької мов. Її вдалося частково досягти з ухваленням протягом 1920—1930-х рр. інших законів, які стали реакцією на так звану мовну боротьбу — важливу складову руху за емансипацію нідерландськомовного населення після Першої світової війни.

У 1960-ті рр. унаслідок здійснення цілеспрямованої державної мовної політики сталася низка змін у мовній

ситуації та її юридичному забезпеченні, завдяки чому було розширено права і сферу вживання нідерландської мови в Бельгії. Кожній із її частин надали більше регіонально-мовної свободи. Відтоді функціональна нідерландсько-французька двомовність перетворилася на ключовий елемент бельгійської мовної ситуації. На початок 1980-х рр. обидві основні мови країни були фактично повністю зрівняні в правах, проте розбіжності в оцінці ситуації (особливо в таких сферах, як мова, освіта, культура) фламандцями й валлонами не лише залишалися, а й набували дедалі більшої конфліктності та гостроти.

Відповідь на виклики, пов'язані з мовною проблемою та її політизацією, було, здавалося б, знайдено 1993 року, коли в Бельгії запровадили нову форму державного устрою у вигляді асиметричної федерації з трьома суб'єктами. Утім, і після цього мовну проблему остаточно не знято з порядку денного суспільного та політичного життя. На початку 2000-х рр. справа дійшла до чергового витка загострення, який становить загрозу не лише національній ідентичності, а й самому існуванню Бельгії як суверенної держави.

З лінгвістичного погляду, нині в Бельгії жодна з мов не становить небезпеки для інших. Проте мовна ситуація лишається незбалансованою. Наявність двох різних форм регіональної етномовної ідентичності — фламандської та валлонської, кожна з яких відіграє роль ключового чинника політичної мобілізації, консервує стан справ, за якого мовна проблематика зберігає здатність спричиняти не лише суспільну, а й політичну напруженість.

На відміну від Бельгії міжмовні взаємини в рамках багатомовного середовища у Швейцарії не мають ані конкурентного, ані антагоністичного характеру. Стан справ у мовній сфері в цій країні вважають найякшавішим прикладом екзогоспосної збалансованої мовної ситуації. Офіційний юридично закріплений режим багатомовності тут не обмежує і не стримує інтересів окремих мовних спільнот, а, навпаки, сприяє їхньому вільнішому й повнішому виявленню.

У Швейцарії, яку прийнято вважати якщо не еталоном, то вартим наслідування прикладом демократичного й справедливого розв'язання мовних проблем та організації неодномовного мовного простору, чотири мови — німецька, французька, італійська та ретороманська мають статус національних, хоча з огляду на кількість носіїв кожної з них вони нерівнозначні. Німецьку вважають рідною та говорять нею майже 70% населення країни, французьку — 18%, італійську — не більш як 10% (за іншими даними, менш як 5%), ретороманську — лише 50 000 осіб, або менш як 1%. Обсяг комунікативних функцій трьох перших із них практично однаковий. Те саме можна сказати й про престиж кожної з них.

На рівні власне мовних реалій швейцарська мовна ситуація мало чим відрізняється від бельгійської. Водночас оцінка цієї ситуації її безпосередніми учасниками у Швейцарії геть інша, ніж у Бельгії. Дуже різняться й підходи до облаштування національного мовного простору. У швейцарських мовних спільнот не спостерігається ані найменшого бажання та потягу до політизації мовної проблематики.

Згідно з Конституцією, з чотирьох національних мов три є офіційними мовами конфедерації: німецька, французька та італійська. За ретороманською (в Італії кількість ретороманців (720 тис.) майже в 15 разів більша, ніж у Швейцарії, але ця мова має там статус діалекту італійської) визнається статус офіційної в обмежених випадках: у спілкуванні органів державної влади та місцевої адміністрації із її носіями. Тоді як три основні мови Швейцарії є водночас мовами інших європейських держав (та ще й світовими), ретороманська — це мікрмова, якою говорять мешканці одного регіону. Добитися її хоча б відносно повноцінного функціонування навряд чи сьогодні комусь під силу, а забезпечити її збереження, як вважають дослідники, можливо лише у дво- або багатомовному середовищі [5, с. 254].

На загальнонаціональному (федеральному) рівні, отже, головний принцип регулювання мовної ситуації, ко-

20/2012
(329)

Засновник –
Верховна Рада України

Головний редактор
Світлана ПИСАРЕНКО

Редакційна колегія:

Віктор КОРНІЮК, Лариса СЕВЕРЕНЧУК,
Юрій АРТЕМЕНКО, Олександр БАНДУРКА,
Іван БОКІЙ, Степан ГАВРИШ, Віктор ГРАБ,
Юлій ЮФЕ, Віктор КИРИЛЛОВ,
Олександр КОПИЛЕНКО, Анатолій МАТВІЄНКО,
Павло МАТВІЄНКО, Анатолій МАЦЮК,
Микола МЕЛЬНИК, Борис ОЛІЙНИК,
Сергій ПРАВДЕНКО, Анатолій СЕЛІВАНОВ,
Лесь (Леонід) ТАНОК, Віктор ТАРАН (Терен)

Головний редактор

Світлана ПИСАРЕНКО – 235-81-55

Приміщення:

Любов САЛЮК – 235-79-58

Заступник головного редактора

Віктор КОРНІЮК – 272-46-30

Відповідальний секретар

Лариса СЕВЕРЕНЧУК – 235-79-53

Головний бухгалтер Ірина КИСІЛЬ,

Жанна СИМОНЕНКО – 235-79-58

Відділ з висвітлення питань

парламентської діяльності:

Микола БЕЛОКОПИТОВ – 234-67-78,

Олексій СИЩУК – 235-79-55,

Юлія ЦИРФА – 234-67-78

Відділ соціально-економічної політики

та правового забезпечення:

Завідувач Олександр МАЛІЄНКО – 235-81-56

Відділ гуманітарної політики:

Завідувач Ольга КЛЕЙМЕНОВА – 235-79-55,

Людмила ПУЗИКОВА, Лариса МАРЧУК,

Микола СЛАВИНСЬКИЙ, Євген ТИЩУК

Літературні редактори: Олена ЧОПОВСЬКА,

Валентина НЕСЛУЖЕНКО – 235-79-60,

Наталка СЕМІВОЛОС – 235-79-53

Реклама та передплата:

Віра ПРАВИНА – 272-46-23,

Сергій ДУБРОВИН – 234-68-30

Дизайн – Ольга ПРОКОПЧУК – 235-81-56

Верстка – Анна СЕРДЕЧНА – 235-81-56,

Наталія РЕПЕЦЬКА, Наталя КУТНЯК,

Сергій УСЕНКО – 235-79-60

Підтримка сайту –

Євген СИНЕЛЬНИКОВ – 235-79-60,

Олексій ЛОЗИНСЬКИЙ, Діана ТОКОВЕНКО

04053, Київ-53,

пров. Несторівський, 4

E-mail: mail@viche.info

E-mail: viche@rada.gov.ua

www.viche.info

Підготовку та випуск у світ журналу «Віче»

за дорученням засновника здійснює редакція.

© Віче, 2012.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 570

від 05.04.1994.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

І залишає за собою право на редагування,

опублікування наданих авторами творів та сплату

авторського гонорару. Рукописи не рецензуються

і не повертаються.

При передруку посилання на «Віче» обов'язкове.

Відповідальність за зміст і достовірність

рекламних оголошень несуть рекламодавці.

R – матеріали, які друкуються на правах реклами

Підписано до друку 16.10.2012.

Формат 60x84/8.

Папір офсетний.

Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 2,3.

Зам. № С 12-317. Тираж 2150 прим.

Ціна договірна.

Набрано і зверстано на комп'ютерному

комплексі редакції журналу «Віче».

Надруковано з готового оригінал-макета

у ТОВ «КЖД «Софія»

08000, Київська обл., Макарівський р-н,

с/пт Макарів, вул. Першотравнева, 65

Свідчення про державну реєстрацію

А01 № 22 9953 від 26.11.2008 р.

Журнал «Віче» читають у Верховній Раді та її комітетах, адміністрації Президента України, Кабінеті Міністрів України, Держкомтелерадіо. Він також надходить до бібліотек Конгресу США та Ради Європи, до Книжкової палати України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської, Державної науково-технічної, Державної бібліотеки для юнацтва, Державної науково-педагогічної, Центральної імені М. Островського.

Передплатний індекс – 74254.

лективних та індивідуальних мовних практик, застосований швейцарцями, позначений максимальним ступенем лібералізму: держава дозволяє кожній мовній спільноті практично будь-що. Усе, що має бути врегульоване в цій сфері, регулюється на рівні адміністративних одиниць – кантонів, кожен із яких є, по суті, державою у складі конфедерації з власною суверенною юрисдикцією. «Автономія кантональних урядів, – зазначає І. Больман, – становить сутність швейцарського федералізму» [5, с. 251]. У здійсненні оптимально зваженої мовної політики ця автономія у швейцарському варіанті відіграє надзвичайно важливу роль.

Унаслідок такого розподілу функцій і повноважень між федеральним центром і кантонами багатомовність у Швейцарії набула специфічного вигляду. В її рамках поєднуються реальна багатомовність (що складається з усіх трьох офіційних мов) у практиці центральних органів влади та «потрійна» одномовність усередині кожної з мовних спільнот і в більшості кантонів.

Представники кожної з трьох основних мовних спільнот вживають лише одну з трьох офіційних мов, а саме ту, яка є для них рідною. «Не існує жодних вимог, щоб будь-який громадянин Швейцарії розмовляв більш ніж однією офіційною мовою. Школярів зобов'язують вивчати другу мову, якою розмовляють у країні, хоча нині тривають дебати щодо того, чи повинні учні віддавати перевагу англійській як другій мові, а не німецькій, французькій, італійській чи ретороманській» [3, с. 72].

Ситуація з особливостей мовної ситуації у Швейцарії полягає в тому, що тут не існує якоїсь однієї мови, яка виконувала б функцію мови міжнаціонального спілкування. З одного боку, це, можливо, й добре, але, з другого – через це виникають додаткові складнощі: через відсутність мови міжнаціонального спілкування швейцарці з різних мовних спільнот погано розуміють одне одного. 35% жителів романської частини країни не знають жодного слова німецькою. Для 25% мешканців німецькомовної частини зовсім незрозумілі французька й італійська мови.

Частина громадян шукає вихід із цієї ситуації у використанні англійської як мови міжнаціонального спілкування всередині країни. Понад 30% швейцарців із усіх мовних спільнот доволі добре говорять англійською, ще приблизно стільки ж володіють нею пасивно, тобто розуміють і можуть прочитати нескладні тексти. Утім, у громадській думці Швейцарії переважає негативне ставлення до такого варіанта. Як свідчать соціологічні опитування, значна частина громадян схильна вважати, що засобом спілкування між різними мовними спільнотами міг би бути «швіцертютч», або так звана швейцарська німецька, – місцевий діалект німецької мови.

Головними аргументами на користь цієї ідеї є, по-перше, те, що саме німецька мова є рідною для майже двох третин населення країни, а по-друге, – що німецька у Швейцарії має неабияке суспільне значення не лише для німецькомовної, а й для інших мовних спільнот. З огляду на це за законами низки кантонів її вивчення обов'язкове в усіх школах італомовних та ретороманських сіл.

У цьому питанні, щоправда, існує ціла низка «підводних каменів» та різних ускладнень. Одне з них у тому, що «швіцертютч» поширений у багатьох варіантах і не має писемної форми. Крім того, будь-яка спроба перенесення претензій «швейцарської німецької» на роль мови міжнаціонального спілкування в практичну площину була б, найпевніше, негативно сприйнята представниками інших мовних спільнот Швейцарії, а можливо, й викликала б певні політичні проблеми.

Так, зокрема, могло б бути поставлене під загрозу порозуміння між мовними спільнотами, яке визначає характер мовної ситуації у Швейцарії, ґрунтуючись на принципі територіальності. В основі цього принципу – уявлення про те, що та чи інша територія повинна залишатися недоторканою для впливу мов, котрі історично не мають до неї стосунку. Якщо якась мовна група почне перейматися тим, що її територія зменшується, вона зможе захистити свої інтереси, посилаючись на принцип територіальності. Водночас родини, які мешкають у районах, де переважає нерідна для них мова, мають можливість скористатися своїм індивідуальним правом на здобуття освіти для дітей їхньою рідною мовою. □

Джерела

1. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика: Пособие для студентов гуманитарных вузов и учащихся лицеев. – 2-е изд., испр. – М.: Аспект Пресс, 1996.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008.
3. Бауринг Б. Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов'язання і український закон та законодавство. – У кн.: Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації. – 2-е вид. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010.
4. Абрамова В. Е. Языковая ситуация в Нидерландах и Бельгии // Вестник ИНЖЭКОНа. Сер.: Гуманитарные науки. – 2009. – № 4. – С. 249–253.
5. Больман І. Мовні війни в Європі. Європейська хартія регіональних та меншинних мов / Пер. з франц. – К.: Видавництво К.І.С., 2007.